

Tadej Kosciuško.¹⁾

V spomin stoletnice spisal **Iv. Steklasa.**

ani je minilo sto let, kar je plemeniti poljski narod izgubil svojo državo. Ni ga morda za Slovanstvo bolj žalostnega dogodka, nego je ravno ta razdelitev velike poljske kraljevine. Res je, da so bili krivi te nesreče največ poljski velikaši sami, ker so prekasno izprevideli, kako sosedje njih narodno neslogo zlorablajo sebi v korist. Bilo je pa tudi na Poljskem veliko pravih domoljubov, ki so žrtvovali vse za svobodo svoje domovine, in med temi domoljubi se je odlikoval Tadej Kosciuško.

Tadej Kosciuško, zadnji glavni zapovednik ljudovlade poljske, je bil potomec stare plemiške rodovine na Litvanskem. Mnogi člani njegove rodovine so uživali kneževsko čast ter so se vedno odlikovali kot vrli državljani. Narodil se je Tadej Kosciuško 12. svečana l. 1746. v Marečevščini, stari vojvodini novograjski, v sedanji guberniji Minski. Kakor po navadi vsi plemiški sinovi, tako se je posvetil tudi on vojaškemu stanu. Pa kako tudi ne? Saj mu je bil oče pravi vojak, poznan po vsem poljskem kraljestvu. Prve potrebne nauke je dovršil doma, a stric njegov ga je naučil francoskega jezika. Že dobro pripravljen je prišel mladi Kosciuško v vojaško šolo v Varšavo. Tukaj se je prav pridno učil računstva in risanja. Kesneje so ga poslali, ker je bil vrlo nadarjen, na državne stroške v višje vojaške šole v Pariz in Brest. Po dokončanih naukih je prepotoval od l. 1769.—1774. Nemško, Italijansko in Francosko. Ko se je vrnil na Poljsko, je stopil precej v vojaško službo kot stotnik. Živel je nekaj časa pri posadki v Krakovu, kesneje pa ga je sprejel v službo general Josip Sosnovski, poveljnik na Litvanskem. Toda radi nekkih preprirov, ki jih je imel na dvoru svojega zapovednika v Sosnovicah, je moral zapustiti domovino. Šel je v Severno Ameriko, kjer se je bila začela ravno takrat huda borba med Amerikanci in Angleži. Amerikanci niso hoteli biti nič več podložni Angležem, ker le-ti niso spoštovali njih pravic. Upornike je vodil v teh borbah Jurij Washington, ki je sprejel prav rad vsakoga, ki se je hotel pridružiti njegovi četi. Prav radostno je pozdravil

¹⁾ Zaradi prepričlega prostora ni prišel ta spis na vrsto v lanskem letniku, kateremu je bil namenjen. Naj nam g. pisatelj in častiti naročniki ne zamerijo te neprostovoljne zamude!

Op. ured.

Washington Kosciuška, ko mu ga je predstavil njegov prijatelj Pulaski, ter ga je imenoval precej za vojaškega inženirja z dostojanstvom polkovniškim. Kesneje je postal pribočnik generalov: Getesa, Armstronga, Greena in naposled Washingtona samega. V tem času se je sprijateljil tudi z generalom La Fayetteom. Koliko so cenili njegove zasluge, se vidi iz tega, da je l. 1783. postal brigadni general in je bil odlikovan z redom cincinatskim ter mu je bila po zboru zedinjenih držav odmerjena lepa nagrada za izkazano službo.

Po dokončani vojni med Angleži in Amerikanci se je povrnil Kosciuško zopet v domovino; to je bilo l. 1786. Na Poljskem je takrat vse vrelo. Vse je želelo, da se poljska država reši popolne pogube; najbolj pa je bilo potrebno, da se uredi vojska, ki je bila takrat močno zanemarjena. Kosciuška, ki je bil v Ameriki mnogo izkusil ter bil zdaj na Poljskem vsekakor najbolj izurjeni vojak, so Poljaki radostno sprejeli v vojsko ter ga imenovali za generalnega majorja. Tedaj se je pričelo njegovo delovanje za nesrečno domovino.

Poljska je bila več stoletij najjačja in najslavnejša država slovanska. Ali v dolgotrajnih borbah z Rusi, Švedi in Turki je jako oslabela ter začela v osemnajstem veku propadati. Posebno je bilo veliko zlo, da so v vseh državnih rečeh odločevali sami velikaši. Celo tako daleč je prišlo, da je lahko kak velikaš, če mu ni bilo kaj po volji, s svojim glasom ovrigel sklepe državnega zbora. Posebno oblast pa so zadobili plemiči potem, ko so začeli kralje voliti; kajti vsaki izvoljeni kralj je moral priznati novih pravic nenasitnim plemiškim volilcem. Vrhu tega so se pri kraljevih volitvah tudi prav rade vmešavale sosednje države, ki so se hotele okoristiti. Največ je vplivala na volitve sosednja Rusija, in naposled so morali Poljaki za kralja voliti onega, katerega je hotela imeti Rusija. Tako se je zgodilo tudi pri volitvi zadnjega poljskega kralja, Stanislava Ponijatovskega, katerega je želela na poljskem prestolu ruska cesarica Katarina II. (l. 1763.). Da bode pa na Poljskem še večji nered, sta zahtevali Rusija in Švedska, da se proglasijo za ravnopravne s katoličani tudi drugoverci, zlasti protestantje in pravoslavniiki. To je hudo žalilo narodno in versko čuvstvo iskreno katoliških Poljakov, in sklenili so zato proti vplivu Rusije zvezo (konfederacijo) v Baru. Tedaj se je vnela ljuta vojna, katero je izkoristila Rusija v svoje svrhe; ruske čete so zasedle večji del Poljske. Tudi pruski kralj Friderik II. in nemški cesar Josip II. sta zdaj posegla v poljske reči, ker nista mogla pripustiti, da se Rusija sama okoristi z osvojenimi zemljami. Zato je predložil kralj Friderik II. po svojem poslancu v Petrogradu cesarici Katarini osnovo, po ka-

teri naj se razdeli Poljska med Rusijo, Prusko in Avstrijo. To se je zgodilo l. 1772. Rusija je dobila Belo Rusijo, Avstrija Galicijo, Pruska pa Pomorje in del Velike Poljske. Pri tej delitvi je Poljska izgubila 6600 štirjaških milj in je bila odzdaj za četrti del manjša, nego poprej. Kar je še ostalo, to je dobil Stanislav Ponijatovski. Ruska cesarica pa je obljubila, da bode varovala poljsko državno svobodo ter ščitila vse plemiške pravice; toda ravno te so bile vzrok vsej nesreči poljskega naroda.

Ta žalostni dogodek je vsaj nekoliko streznil poljsko gospodo, ki je začela zdaj resno preudarjati, kako bi se dalo v državnem in društvenem življenju kaj preurediti, samo da se ukrepi oslABLJENA domovina. Seveda je bilo tudi nekaj takšnih, ki so že obupovali ter mislili, da ni nobene pomoči več, ker se jim je ruska država zdela premočna. Da bi se pa vzdržalo tedanje nezdravo stanje, so se oklenili vsi sebičneži ruskih poslancev, in ti so obetali Poljakom več, nego so jim mogli dati. Toda l. 1788. se je pokazalo na državnem zboru, da je domoljubna stranka, ki je hotela odstraniti iz Poljske ves ruski vpliv, mnogo jačja, nego rusofilska. Domoljubno stranko je podpirala zdaj tudi Pruska ter jo nagovarjala, naj se zaveže z njo proti Rusiji; kajti le-ta je bila zapletena v vojno s Turško ter je tudi potrebovala zveze s Poljsko. Rusija je zategadelj obetala Poljakom celokupnost njih države, razen tega pa še del Besarabije in Moldavije, ki se je moral seveda šele osvojiti. Ali Poljaki so zaupali pruski zvezi bolj, nego ruski. Strah pred Rusijo jih je zagnal v pruski tabor, četudi prusko prijateljstvo ni bilo nič boljše od ruskega. Kakor Rusi, tako so mislili tudi novi zavezniki razširiti svojo državo na račun Poljske. Poljake je mogla rešiti v tem slučaju le sloga; toda ravno te ni bilo med njimi.

Domoljubna stranka se je trudila na vso moč, da zboljša državno upravo, posebno pa vojsko, ki je bila popolnoma zanemarjena. Med vsemi častniki je imel takrat Kosciuško največji vpliv kot izkušen vojak, ki je poznal tudi drugih narodov vojaške uredbe. Trudil se je neumorno, da uvede zopet red ter vdahne boljši duh vojaškim četam, ki dozdej niso bile nikjer kos vojakom sosednjih držav. Ker so bili pa državni dohodki premajhni za ureditev vojske, so žrtvovali v to svrhu mnogi velikaši znatne prineske od svojega imetja.

Veliko oduševljenje domoljubne stranke je naposled premagalo vse težave, in dne 3. velikega travnja l. 1791. so izpremenili na državnem zboru v Varšavi tudi državno ustavo. Po tej novi ustavi naj bi zasedli po smrti Stanislava Ponijatovskega zopet saski kralji poljsko

prestolje ter vladali tukaj po prvorodstvu, dokler njih rod ne izmre; kralja podpiraj v vladarskih opravilih državno svetovalstvo; državni zbor kot zakonodavna oblast se deli odzdaj v gosposko zbornico in v zbornico izvoljenih poslancev, med katerimi naj imajo tudi meščanje in kmetje nekaj zastopnikov; v zboru odločuj večina, in naj se odpravi »liberum veto«; sodišča morajo biti neodvisna od vsake oblasti. — Maršal Malahovski, škofa Krasinski in Goltik, Ignacij in Stanislav Potocki so imeli največ zaslug, da se je izvedla ta izprememba. Kralj je prisegel iznovič na ustavo. Splošno veselje je zavladovalo v Varšavi, in vsi rodoljubi so se nadejali, da se zdaj preporodi poljska država.

Takrat je bil tudi Kosciuszko imenovan za generalnega lajtnanta zaradi velikih zaslug, ki si jih je pridobil pri urejevanju vojske. Bil je ob enem poveljnik celi diviziji pod glavnim zapovedništvom Josipa Ponijatovskega. Poljaki se niso zastonj tako skrbno pripravljali za boj. Slutili so, da se bodo morali kmalu zgrabit s svojimi sovražniki. Rusija ni bila namreč prav nič zadovoljna z omenjeno izpremembo poljske ustave. Ali ker se je vojevala tačas s Turki in Švedmi, ni mogla začeti borbe še na tretjem kraju. Šele potem, ko je sklenila mir s Turško v Jašu (l. 1792.) in s Švedsko v Vörelöju (l. 1790.), je mogla vso svojo vojsko poslati proti Poljski, ustrežajoč pozivu rusofilske stranke. Ta stranka se namreč ni mogla sprijateljiti z novo ustavo, po kateri je izgubila vse svoje velike pravice, pa ni bila toliko domoljubna, da bi bila to izgubo utrpela na korist svoji nesrečni domovini. Že jeseni l. 1791. so se prišli v Petrograd pritoževati zastopniki nezadovoljnih plemičev: Feliks Potocki, Rzevuski, bratje Kosakovski in Branicki. Bili so seveda vsi sijajno sprejeti. Cesarica Katarina jim je obljubila pomoči z orožjem, da se uvede zopet stara ustava. Da bi pa še bolj učvrstila svoj vpliv na Poljskem, je pregovorila Katarina nezadovoljno plemstvo, da sklene zvezo ali konfederacijo v Targovicah. Vsi člani te zveze so morali obljubiti, da so pripravljene se boriti za staro ustavo, in njim na pomoč je poslala Katarina 100.000 mož svoje vojske na Poljsko in Litvo. In ko je naposled Rusija dne 18. velikega travnja l. 1792. napovedala Poljakom vojno, so bili le-ti v hudi zadregi. Od Pruske, katera jih je s početka nagovarjala na odpor proti Rusiji, ni bilo zdaj nobene pomoči, sami pa še niso bili dovolj pripravljene za vojno. Vendar so se še vedno nadejali zmage in sicer tem bolj, ker jih je hrabil kralj sam z oduševljenimi nagovori. Iznovič je pred narodom prisegel, da bode branil novo ustavo in svobodo poljskega naroda, ter da sam prevzame zapovedništvo v vojni, če bode potrebno.

Poljaki so postavili dve vojski proti sovražniku: 15.000 mož na Litvo pod vodstvom Judickega in v Ukrajino 20.000 mož pod Ponijatovskim, ki je bil malo prej imenovan za generalisima, in pod Kosciuškom, ki je bil gotovo najspodobnejši zapovednik. Nedoumno je, kako je vkljub delovanju neumornega Kosciška poljska vojska bila tako maloštevilna. Pričakovalo se je, da se vzdigne ves narod na orožje, a da se ni to zgodilo, tega je bil največ kriv nestalni kralj, ki se je naposled zbal Rusov ter se začel s cesarico Katarino dogovarjati o miru. Vkljub temu so udarili Poljaki na Ruse, pa so se morali kmalu umakniti pred njimi vse do reke Buga. Pri tem umaku se je odlikoval Kosciško prvič, odkar se je bil povrnil v domovino. Ko bi se bili tako hrabro borili tudi drugi oddelki poljske vojske, kakor se je njegov, bi bili gotovo Poljaki uspeli. S 4000 vojaki in 8 topovi se je zmagovito boril Kosciško dne 18. rženega cveta l. 1792. okoli Zelenice. Po tej hudi borbi se je utaboril pri Dubienki blizu Ihanke med Bugom in avstrijsko mejo. Tukaj ga je napadel ruski general Kakovski, kateri je bil pridrl semkaj čez avstrijsko zemljišče z 18.000 Rusi in 40 topovi. Kosciško se je branil pogumno pet dni; toda ko je videl, da mu vojska le preveč gine, je zapustil tabor ter pohitel za ostalo vojsko. Kmalu potem so osvojile ruske čete polovico poljske države. Kralj pa je ukazal nato svojemu sorodniku, Josipu Ponijatovskemu, da sklene z Rusi premirje, ne da bi se bil sam postavil vojski na čelo ter pozval narod na odpor, kakor je pričakovala domoljubna stranka. Kralj se je zbal ter pisal cesarici Katarini pismo, v katerem je ponudil poljsko krono njenemu vnuku Konstantinu Pavloviču. Katarina pa ni bila s tem zadovoljna, nego je prisilila kralja, da je tudi on pristopil k zvezi targoviški. Dne 24. malega srpana l. 1792. je le-ta izdal oglas, v katerem je izjavil, da je vsaki odpor proti sosedom brezuspešen, in da je za Poljake najboljšo, če se pomirijo z Rusi. Vojski je ukazal, naj miruje. Josip Ponijatovski in Kosciško sta se odrekla poveljništva; branitelji svobode in neodvisnosti so se izselili iz domovine, a privrženci targoviške zveze so zavladali po Poljskem. Nadejali so se, da se sporazumejo z Rusijo; ali kako hudo so se prevarili!

Komaj je pristopil kralj Stanislav Ponijatovski k targoviški zvezi ter se tako pomiril z rusko cesarico, ko je poprosila domoljubna stranka na Poljskem pomoči Avstrijo. Povedali smo že, da ni prišla Pruska o pravem času Poljakom pomagat; zdaj je Pruski dobro došel izgovor, češ, da so Poljaki prekršili s prošnjo do Avstrije prvo z njo sklenjeno zvezo, pa da se je zdaj tudi njej ni treba več držati. Seveda

je Pruska precej pri tej priliki posedla z svojo vojsko nekoliko poljskih krajev na zapadni meji, češ, da ji preti iz Poljske nevarnost od Poljakov, ker so le-ti stopili v zvezo celo s francoskimi prevratniki. Francozov pa so se takrat bali vsi vladarji radi velike revolucije. To priliko je zopet tudi porabila cesarica Katarina ter je izkušala pridobiti pruskega kralja za vojno proti Poljakom. Pruska naj bi dobila del Poljske, Avstrija pa del Bavarske, a Rusiji naj ostane večji del osvojene kraljevine poljske (po osnovi glasovitega Potemkina iz leta 1790. ter po odpisih same cesarice Katarine iz leta 1791.). Ta pogodba je bila hitro sklenjena. Zdaj šele so spoznali Poljaki grdo prevaro. Zastonj je pohitel Feliks Potocki v Petrograd, prosit cesarico pravice za nesrečne Poljake; kajti vprašanje o delitvi se je imelo v kratkem času rešiti na državnem zboru, ki je bil ravnokar sklican v Grodno. Ko je predložil ruski poslanec Sievers osnovo o razdelitvi poljske kraljevine, so se ji protivili vsi Poljaki, zbrani na tem zboru. Ali zdaj je obkrožila ruska vojska zbornico ter prisilila prestrašeni zbor, da se je odrekel enega dela Litvanije, Male Poljske in Ukrajine (vključno 4500 štirjaških milj in 3 milijone prebivalcev).

Poljaki so se nadejali, da jih bode zdaj Rusija branila sovražnih Prusov, ki so tudi zahtevali za se del poljske države. Ali zgodilo se je ravno narobe. Ta nevera je razpalila zbrane poslance tako hudo, da so začeli oporekati tudi prvemu sklepu. Kar postavi Sievers grenadirje pred vrata zbornična ter naperi tudi štiri tope proti njej. Nihče ni mogel iz dvorane, in tako so bili prisiljeni, razpravljati tudi o pruski zahtevi. Štiri odlične poljske poslance, ki so pogumno branili svojo domovino ter ostro govorili proti temu nasilju, je ukazal isti Sievers zgrabiti ter odpeljati v temnico, češ, da ostale s tem prestraši ter jih prisili na povoljno izjavo. Ali razžaljeno domoljubje je zmagalo. Ker niso smeli govoriti, so molčali celi dan in celo noč, samo da niso priznali zahteve ruskega poslanca. Naposled je vendar vstal poljski plemič Ankvič ter izjavil, da molčanje je privoljenje, a maršal Bialinski je podpisal potem poročilo. Pruska je dobila tedaj 1000 štirjaških milj in 1 milijon prebivalcev; Poljska pa je imela od zdaj samo še 3800 štirjaških milj in $3\frac{1}{2}$ milijona prebivalcev. To se je zgodilo dne 14. v. notoka l. 1793.

Namesto Sieversa je prišel za ruskega poslanca v Varšavo general Igelström. Od tega časa je bila Poljska bolj podobna ruski pokrajini, nego samostalni državi. Kralj, ki se je tako nemoško vedel ob drugi delitvi Poljske, zdaj ni imel skoro nobene moči več, nego ruski poslanec je na njegovem dvoru zapovedoval. Le-ta strogi general

je odredil, da morajo Poljaki priti vsako leto na dan druge delitve v Varšavo, se poklanjat ruskemu poslaniku kot varuhu poljske države. Huje seveda ni mogel razžaliti domoljubov poljskih z nobeno drugo naredbo. Grozno težko je prenašal poljski narod tako poniževanje, toda pomoči ni mogel pričakovati od nikoder razen od samega sebe.

Narodna stranka vendar ni obupala, četudi je bila država oslabljena in pravice narodne poteptane. Seveda je bilo težko začeti boj za svobodo, kajti general Igelström je hudo pazil na vsaki korak domoljubnih Poljakov. Vkljub temu se je osnovalo na Poljskem do 700 tajnih društev z 20.000 člani. Na čelu te velike zaroče je bil Tadej Kosciuško, ki je živel takrat v Draždanih na Nemškem, kamor se je bil preselil po drugi delitvi Poljske s svojimi prijatelji. V tem domoljubnem podjetju sta ga podpirala posebno Potocki in Malahovski. Pomoči je iskal Kosciuško za svoj narod povsod, celo v Parizu in Carigradu; vendar pa se je oslanjal največ na lastno moč svojega naroda. Njegov sodrug Zajonček je šel po njegovem svetu celo na Poljsko nagovarjat vojsko za zvezo. Tudi kralja so hoteli pridobiti za svojo osnovo, ali zastonj; kralj je s svojim ponašanjem še pospešil vstanek. Opozoril je namreč Ruse, da se snuje neka zarota proti njim; tedaj so le-ti od njega zahtevali, da razpusti poljsko vojsko, češ, da se ne zedini z uporniki.

(Dalje in konec prihodnjič.)

Na plesu.

Io vitkih se giblje in ziblje teles
 Pred mano v dvorani prostorni!
 Veselje plesalcem žari iz očés,
 Rdé se obrazi jim zorni.
 Še jedva spočiti, vrté se že spet
 V nesmiselni sladki omami;
 Ko v šumno to gnečo upiram pogled,
 Zasméh okrog usten igrá mi.
 In vendar i mene zavedli v ta šum
 Glasovi godál so veseli:
 Če hladni razsojal nam vedno razum,
 Kakó bi na svetu živeli? . . .

* * *
3

pametna, ker je blaga in pridna; a kakšne so poteze njenega obraza, kakšna je barva njenih oči, zato sem se, bogme, malo brigal.«

Franjo je bobnal nervozno po mizi, oko pa mu je nemirno krožilo sem in tja. Že je odpiral usta, da bi odgovoril; toda premisli se in ne reče ničesar.

Tudi profesor se zamisli. Briše in briše si naočnike, dasi so že davno osnaženi, dokler ne sterc enega stekla; šele tedaj se vzdrami.

»Menda imaš ti vendar prav,« reče udano; »bojim se res, da Feodore ne znam osrečevati. In tu imaš zopet dokaz, da ne smeš posnemati mojega vzgleda, da bi se ženil na stare dni.«

Franjo ni niti poslušal dobrohotnega bratovega nasveta. Tem bolj pa ga je razburila njegova izjava, da Feodore ne zna osrečevati. »In zakaj je ne znaš?« vpraša z naglim, skoro burnim glasom, temna rdečica pa mu oblije moško lice.

V tem trenutju stopi Feodora v sobo, da postreže s črno kavo.

Profesor olajšan vzdihne; saj je ona s svojim vstopom napravila konec čudnemu in, kakor se je njemu zdelo, nespametnemu razgovoru. Čemu se tudi brat vtika v njegove reči?

(Dalje prihodnjič.)

Tadej Kosciuško.

V spomin stoletnice spisal Iv. Steklasa.

(Dalje in konec.)

Poljski narod je zaupal v tem žalostnem položaju največ Kosciušku, katerega je sploh imenoval »velikega svojega očeta«. Pa to je bil tudi v resnici veliki domoljub, kajti on je vodil vse priprave za osvobojenje naroda. Dne 24. in 25. sušca se je imela vzdigniti vsa Poljska. Ali že s početka tega meseca je razvil uporno zastavo brigadir Madalinski, ki ni hotel razpustiti svojih čet, kakor mu je bilo zapovedano. Že na državnem zboru v Grodnu so namreč sklenili, da se ima poljska vojska zmanjšati od 30.000 mož na 15.000. Ko se je pa med tem zapletla Rusija zopet v novo borbo s Turško, je iznovič zahteval general Igelström, da se nemudoma izvede ta sklep. Po zapovedi kraljevi so mnogi zapovedniki to storili, Madalinski pa se ni hotel podati, marveč je pohitel z 10 oddelki svojih konjikov iz Pultuska v Krakov,

kamor je bil med tem prispel tudi že Kosciuško s svojimi prijatelji (23. sušca). Tukaj se je pridružilo upornikom vse prebivalstvo ter večji del plemstva in kraljevske vojske. Da pridobi za borbo tudi ostali narod, posebno kmetiški, je izdal Kosciuško oglas, po katerem se je imelo po vsem Poljskem tlačanstvo odstraniti ali vsaj ublažiti. Za vzgled drugim je osvobodil sam vse svoje kmete. Vendar ga pa večina plemstva ni posnemala, in to je bil tudi vzrok, da se kmetiško prebivalstvo ni oklenilo boriteljev za svobodo Poljske.

Kralj Stanislav je bil v veliki zadregi, vendar se je pridružil slednjič upornikom. Ali le-ti so ga zdaj popolnoma prezirali, ker so le pre-dobro poznali njegovo omahljivost. Le Kosciuško se je zdel domo-ljubni stranki vreden vsega zaupanja; zato so njemu izročili zapoved-nišтво vse vojske, obenem pa tudi vrhovno upravo cele države. Uredil je precej novo vlado, sporočil to tudi vsem evropskim državam, a 24. sušca je proglasil poljsko narodno neodvisnost. Imel je zbrane vojske samo 4000 mož brez topov. S to vojsko, ki je bila v vsakem pogledu slabo oborožena, večji del le s srpovi, se je vzdignil Kosciuško iz Krakova ter se strnil 4. malega travnja l. 1794. s sovražno rusko vojsko, ki je bila najmanj še enkrat tako jaka in dobro izurjena, pri Raclavicah, 7 milj severno od Krakova. Bitka je bila krvava; poljska vojska se je bojevala pogumno ter tudi zmagala. Ruski zapovednik se je moral s premagano vojsko umakniti na prusko zemljo.

Glas o tej zmagi je navdušil domoljubne Poljake po celem ne-kdanjem kraljestvu, ali hudo razburil tudi Ruse, ki so se radi tega maščevali ter zapirali mnoge odlične velikaše, posebno v Varšavi. Kralj Stanislav je moral obsoditi dogodke v Krakovu ter Kosciuška proglasiti za veleizdajnika in upornika. Sedaj se je vzdignil narod tudi na Litavskem, a 7. malega travnja, na cvetni četrtek, celo v Varšavi, kjer so imeli Rusi jako posadko. Tri dni je trajalo klanje po mestu, 7000 Rusov je padlo; v trdnjavi se je branila posadka celih 36 ur neprenehoma, ali se je slednjič vendar-le morala predati. Ruski po-slanec Igelström je pobegnil še o pravem času s 4000 ruskimi vojaki v pruski tabor. Razsrjeno ljudstvo mu je zažgalo celo dvor, ki je pogorel do tal. Zdaj je pohitel tudi Kosciuško v Varšavo ter pomiril razburjeni narod, četudi je moral žrtvovati nekoliko odličnih Poljakov, privržencev ruskih, zaradi splošnega pomirjenja.

Brž ko je počil glas o poljskem uporu, je prihitel pruski kralj Fri-derik Viljem II. s 40.000 vojaki na poljsko mejo, kjer se je združil s premagano rusko vojsko. Kosciuško se je trudil, da pridobi kralja pruskega na svojo stran. Obetal in zatrjeval je najslavesneje, da se

Poljaki ne dotaknejo tedanjih pruskih mej. Ali kralj se ni oziral na te obljube. Želja, da bi povečal svojo državo, ga je nagnala v ruski tabor. S tem je bila skoraj že tudi usoda poljskega kraljestva odločena. Kosciuško je moral poskusiti iznovič bojno srečo. Dne 6. rženega cveta l. 1794. je napadel pruski kralj pri Gčeškočinu in Ravki poljsko vojsko, ki je štela le 17.000 mladih in le s kosami in srpovi oboroženih vojakov, s 25.000 Prusi in 8000 Rusi. Poljaki so se morali umakniti, vendar jih sovražniki niso mogli preganjati, ker so izgubili tudi sami veliko ljudi. Kosciuško je bil v boju ranjen ter se je umaknil v Varšavo. Za njim so se spustili tudi Prusi, ki so med tem (15. rženega cveta) osvojili Krakov. Konec rženega cveta so zasedli Prusi in Rusi Varšavo, glavno mesto Poljske. Dva meseca so oblegali sovražniki to mesto, ali brez uspeha; tako hrabro je je branil Kosciuško s pomočjo vsega prebivalstva.

Nova nada se vzbudi v srcih poljskih domoljubov, ko se vzdigne poljski narod tudi na Velikem Poljskem, namreč po onih pokrajinah, katere so si bili prisvojili Rusi. Pruski kralj se prestraši; a ko se pokaže še tudi neka nalezljiva bolezen v taboru ter vojski zmanjka potrebne hrane, se povrne hitro na Prusko in potem v Berlin. Po Pruskem Poljskem sta preganjala sovražne čete Madalinski in Dombrovski ter osvobodila ta del stare poljske države. Ko je ruski zapovednik Fersen zvedel o tem sijajnem uspehu poljskega orožja, se je umaknil tudi on dne 6. kimovca izpod Varšave v Litvanijo. Tako se je boril Kosciuško z 20.000 redne in 40.000 črne vojske proti 100.000 sovražnikom. Zategadelj je pa tudi slovel kot prvi junak na vsem Poljskem; a tudi zunanji svet ga je cenil ne samo kot velikega domoljuba, nego tudi kot spretnega zapovednika. Le ruska cesarica Katarina II. se je izrazila prav prezirno o njegovih sposobnostih, kar pa ni nič čudnega, če pomislimo, da je bil on nje najnevarnejši sovražnik v poljskem vprašanju.

Ta junaška borba za teptano domovino, žal, ni imela zaželenega uspeha, ker so se le preveč množili sovražniki samostalne Poljske. Z ene strani je prežal iznovič pruski kralj, z druge pa je sedaj pošiljala še Avstrija vedno več vojske v Galicijo, češ, da se ne okoristita samo Pruska in Rusija, če se kedaj razdele še ostanki poljske države. Najnevarnejši sovražnik pa se je približeval Varšavi s tretje strani. To je bil zmagoviti ruski general Suvarov, ki je pohitel na zapoved ruske cesarice Katarine II. kot vihar od skrajnje meje Ukrajine do reke Buga. Tukaj se mu je ustavil poljski general Sijerakovski z nezatno vojsko, ki je štela komaj 10.000 mož. Suvarov ga je potisnil po dveh krvavih

bitvah (17. in 19. kim.) po močvirnih krajih okoli Brešča Litovskega čez Bug. Ruski zapovednik se je utaboril pri Brešču ter sklenil zbrati vse ruske čete, kolikor jih je bilo na Poljskem, potem pa udariti z njimi na Varšavo. Prvega je pričakoval generala Fersna, ki je bil na oni strani Visle. Kosciuško je hotel to združenje preprečiti ter je napadel Fersna 10. vinot. l. 1794. pri Macijejovici, ravno ko so Rusi prekoračili Vislo. Borba je bila grozna. Kosciuško se je boril med prvimi četami kot lev in bodril svoje bojne tovariše na pogumnost in vztrajnost, ali brez uspeha, kajti njegova četa je bila pre-slaba nasproti ruski vojski. Hudo ranjen je padel Kosciuško s konja, in Rusi so ga ujeli. Vovrzecki, ki je prevzel namesto njega vodstvo, ni mogel obnoviti izgubljene bitke, niti rešiti poljske domovine. Suvarov se je zdaj približal Varšavi, napadel jako učvrščeno predmestje Prago ter jo osvojil 4. listopada še pred dnem z naskokom. Mnogo vrlih Poljakov se je branilo do zadnjega vzdihljaja ter so rajši popadali v krvavem boju, nego se podali sovražniku. Kmalu zatem (8. listopada) se je predala tudi Varšava, kjer je pa Suvarov preokrutno ravnal s poljskimi rodoljubi. Tudi po ostalih poljskih zemljah so ruske čete v zvezi s Prusi preganjale poljske upornike ter jih slednjič popolnoma ugonobile in zatrle vsaki odpor. Suvarov je oglasil potem sicer neko pomiloščenje, ali vkljub temu je zapovedala cesarica Katarina II. ujeti Ignacija Potockega in še nekoliko drugih velikašev ter jih zapreti v državno temnico. Tudi Kosciuška je pridržala v ječi do svoje smrti. Vsem tem velikašem je odvzela tudi njih posestva,

Tako se je dokončala ta krvava in dolgotrajna borba. Poljska kraljevina je izginila izmed evropskih držav in od tega časa pa do dandanes se ni mogla nič več obnoviti. Rusija, Pruska in Avstrija so si razdelile slednjič (24. vinotoka l. 1795.) zadnji del Poljske. Rusi so vzeli Litvo (2000 štirjaških milj), Avstrijci vojvodino Krakovsko, Lubelsko in Mazovijo (834 štirjaških milj), Prusi pa Varšavo z bližnjimi kraji med Vislo, Bugom in Njemnom (1000 štirjaških milj). Kralj Stanislav Ponijatovski se je moral 25. listopada odreči poljske krone, katero je nosil celih 30 let niti sebi na čast, niti poljski državi na korist. Potem se je preselil v Petrograd, kjer je umrl l. 1798. Poljakom pa ni ostalo nič drugega, nego žalost radi izgubljene domovine, narodni srd proti sovražnikom svojim ter pomilovanje srečnejših narodov.

Ko je 17. listopada l. 1796. umrla ruska cesarica Katarina II., je pohitel nemudoma nje sin cesar Pavel I. v državno temnico, kjer je bil zaprt Kosciuško z mnogimi tovariši, ter jih je vse osvobodil. Slavni general in zadnji zapovednik poljske ljudovlade je sprejel to milost ve-

likodušnega cesarja, ne pa meča, ki mu ga je hotel tudi povrniti, rekoč: »Ne potrebujem sedaj meča več, ker nimam svoje domovine!« Z dovoljenjem cesarjevim je odpotoval iz Rusije, najprej na Švedsko, potem na Angleško in slednjič v Ameriko. Cesar Pavel I. mu je poklonil pred odhodom veliko grajščino; ali ko je prekoračil mejo državno, je odpisal v Petrograd, da ne potrebuje tudi nobenega posestva, a denarno podporo, katero so pošiljali za njim, je vrnil iz Londona. L. 1797. je prišel Kosciuško zopet v Ameriko, kjer so ga sprejeli z veseljem njegovi stari vojaški znanci, a država mu je izplačala vso zaostalo nagrado iz prejšnjih let. Vendar pa ni ostal dolgo v Ameriki. Že bodoče leto ga je poslal zbor severnoamerikanske ljudovlade z nekim poročilom na Francosko. Dne 28. rženega cveta je stopil v Bayonnu na suho in 13. maledga srpana je prišel že v sejo petih sto, ko je ravno predsednik govoril o nesreči Poljske ter izjavil, da more ta nesreča trajati tako dolgo, dokler se ne povrne Kosciuško v svojo domovino. Ko pa so zagledali slavnega junaka med poslušalci, so ga pozdravili oduševljeno od vseh strani. Njegovi prijatelji pa so ga potem nagovarjali, da se postavi iznova na čelo Poljakom, ki bi se morda mogli zdaj osvoboditi, ko je Rusija poslala svojo vojsko proti Francozom. Ali Kosciuško se je držal strogo prisege, dane cesarju Pavlu I., po kateri je obljubil mirovati, dokler bode on vladal na Ruskem. Kot junak je ostal tudi mož-beseda vkljub vsemu nagovarjanju svojih tovarišev, posebno še generala Dombrowskega, ki mu je poslal z Italijanskega po svojem prijatelju Knieževiču sabljo kralja Sobieskega, katero so ravno takrat našli v Loreti, češ, da naj z njo osvobodi Poljsko.

Iz tega časa se nam je ohranilo tudi pismo, v katerem je Kosciuško opovrgel trditev, da je on v bitki pri Macijejovici, ko je padel s konja, izgovoril besedi: *finis Poloniae*.¹⁾ To pismo je napisal on grofu Seguru, pisatelju neke zgodovinske knjige, v kateri je omenil tudi domnevni besedi. Pismo je bilo napisano dne 15. vinot. l. 1803. ter se glasi tako-le: »Nevednost ali pa hudobna volja mi pripisuje besedi »*finis Poloniae*«. Bil sem takrat smrtno ranjen ter ležal dva dni nezavesten; take besede bi bile v ustih vsakega Poljaka, pa tudi iz mojih nedoslednost in zločinstvo. Ko me je narod poljski poklical v boj, sem vedel, da nisem poslednji Poljak, a padem li jaz v boju, da s tem ne propade še Poljska. Vse, kar so izvedli Poljaki od tega časa na bojiščih slavnega in še izvajajo, dokazuje, da smo mi boritelji cele domovine umrljivi, a Poljska pa je neumrljiva, in da ni nikomur dovoljeno razširjati razžaljivih besed »*finis Poloniae*«. Prosim Vas, da v

¹⁾ Konec Poljske.

drugem izdanju svojega dela izpustite te besedi, a nadejam se, da ju po Vaši veljavnosti popuste tudi drugi ter mi ne bodo nič več pripisovali sramote, proti kateri se upiram iz cele duše.«

V Parizu se je sprijateljil Kosciuško s Zeltnerjem, švicarskim poslancem na Francoskem. Le-ta ga je povabil na svoj dvorec v Fontainebleau blizu Pariza, kjer se je tudi nastanil za nekaj časa. Ko so se delale priprave za vojno med Napoleonom in ruskim cesarjem Aleksandrom I. (1801—1826), je prišlo zopet poljsko vprašanje na dnevni red. Poljaki so pričakovali namreč pomoči od Napoleona, pa so se zategadelj tudi mnogi poljski domoljubi uvrstili med njegove bojne čete. Ali Napoleon ni nikdar resno mislil Poljske obnoviti, nego jo je hotel upotrebiti samo kot sredstvo proti Rusiji. Tako je zahteval Napoleon precej o početku vojne s Prusko in Rusijo leta 1806., naj Kosciuško pobuni vso Poljsko. Takrat velikega domoljuba ni nič več vezala prisega, kajti cesar Pavel I. je bil umrl že l. 1801.; mogel je tedaj zopet početi boj za svobodo svoje domovine. Ali tega posla se je hotel lotiti le pogojno, namreč če ostane popolnoma neodvisen pri vsem podjetju. Ker je pa Napoleon zahteval od njega slepo pokornost, je odstopil raje, nego da bi zastopal na tak način ves poljski narod. Ko je nato izšel v francoskem uradnem listu z njegovim podpisom poziv na Poljake, naj se vzdignejo proti Rusiji, je proglasil ta spis za nepristen. Napoleon pa tudi ni hotel, da se vzdigne vsa Poljska, nego samo oni del, s katerim je zavladata Pruska. In ko je po dokončani vojni l. 1807. uredil veliko vojvodino Varšavsko ter jo izročil kralju saskemu, ni ustregel niti najmanje željam poljskega naroda. L. 1809. je osvojil v vojni z Avstrijo general Ponijatovski celo Galicijo; ali Napoleon je povrnil vzhodni del Avstriji in le drugo polovico je zedinil z veliko vojvodino Varšavsko; to pa je domoljubne Poljake posebno razžalilo. Zdaj je začel pa tudi Aleksander I. Poljake mamiti z velikimi obljubami na svojo stran, kajti potreboval je njih pomoči proti Napoleonu. Kazal se jim je vedno prav prijaznega, posebno pa še naproti Kosciušku. Ko so l. 1814. osvojile zavezne vojske Pariz, sta ostala nekaj časa v tem mestu tudi cesar Aleksander I. in pruski kralj Friderik Viljem III. Že precej prve dni je poslal ruski cesar nekoliko odličnih Poljakov in dva Rusa na dvorec h Kosciušku, da ga pozdravijo v njegovem imenu; a 3. velikega travnja, na obletnico obnovljenja poljske ustave, mu je poslal cesar naslednje s svojo roko pisano pismo: »Vaše vroče želje se izpolnijo. S pomočjo Vsemogočnega se nadejam, da obnovim državo dobrega in plemenitega naroda, katerega član ste tudi Vi. Zavezal sem se na to s prisego,

a vse moje misli so obrnjene za njegovo blaginjo.« Ali ko so vprašali pri neki priliki Kosciuška, kako bi se dalo to vprašanje rešiti, se je približal zemljevidu ter pokazal na Dneper in Drino kot mejo poljskega kraljestva. Takrat se je izjavil o njem cesar Aleksander I. prav nepovoljno, in njegov brat Konstantin Pavlovič je govoril po Parizu, da je starec znorel. Razžaljeni domoljub je šel kmalu zatem k svojemu prijatelju La Fayetteu ter se mu potožil, da ne more pričakovati od ruskega cesarja nobene pomoči za svojo nesrečno domovino. To je dosegel s svojo prošnjo, katero je predal Aleksandru I. za pomiloščenje izseljenih poljskih domoljubov, ter za dobri svet, da se proglasi obnovljeni poljski kraljevini za kralja. Pa še tudi po tem bridkem izkustvu je gojil Kosciuško nado o boljši bodočnosti svojega naroda; dal se je pregovoriti svojim rojakom ter je šel na Dunaj, kjer se je razpravljalo takrat tudi o poljskem vprašanju na tamošnjem shodu evropskih državnikov. Ravno o poljskem vprašanju se stranke niso mogle sporazumeti, ker so neki državniki zahtevali, da se obnovi Poljska, drugi pa so bili s cesarjem Aleksandrom I. proti temu predlogu. Radi tega so nastale na tem shodu tako hude razprtije, da so se mislili državniki že raziti.

Kar se je iznenada povrnil Napoleon z otoka Elbe v Pariz (20. sušca l. 1815.), in zavezniki so prepustili cesarju Aleksandru I. večji del velike vojvodine Varšavske, samo da ostane še nadalje njih zaveznik proti Napoleonu, kateri je sedaj zapretil iznovič celi Evropi. Sedaj je poklical ruski cesar sam Kosciuška na Dunaj. Le-ta se je odpravil tjakaj s pobočnikom svojim, toda sešel se je s cesarjem že med potom v Bravnavu na reki Inu 27. velikega travnja l. 1815. Razgovarjala sta se na pošti komaj četrte ure. Ko je Kosciuško opomnil cesarja prisege njegove glede Poljske, se je izgovarjal le-ta na razne načine. Tako je tudi še ta poslednja nada prevarila velikega rodoljuba. Vkljub temu je pohitel na Dunaj, se oglasil pri ruskem poslancu ter razgovarjal z odličnimi poljskimi domoljubi o žalostnem položaju domovine. Vendar je poslal še eno pismo za cesarjem Aleksandrom I. Le-ta je sprejel list ob enem z veselim glasom o zmagi nad Napoleonom pri Waterloo; vsled tega ves prevzeten, niti ni odgovoril Kosciušku. Žalostnega srca je zapustil le-ta Dunaj ter odpotoval v Solothurn na Švicarsko. Od tega časa je mislil le na bližnjo smrt. Napisal je oporoko, a dne 2. malega travnja l. 1817. izdal pismo, s katerim je osvobodil svoje podložnike na posestvih v Litvaniji. To je bil zadnji dokaz, kako goreče je on ljubil svoj narod ter želel, da postane v resnici svoboden. Umril je dne 15. vinotoka leta 1817. na dvorcu prijatelja Zeltnerja v Solothurnu.

Velike žalne svečanosti so mu izkazali po vsi Evropi in v Ameriki. Truplo njegovo so prepeljali v Krakov ter je položili v stolni cerkvi na Vavelu v mramornat grob poleg kralja Ivana Sobieskega in kneza Josipa Ponijatovskega. Četrť ure od mesta Krakova se vzdiguje gomila Kosciuškova, katero so nasuli kot trajen spomenik prebivalci svobodne ljudovlade krakovske od leta 1820.—23. Semkaj so prinesli poljski rodoljubi domače zemlje kot zalog prave domovinske ljubezni iz vseh onih krajev, koder se je boril, zmagoval, pa tudi padel veliki poljski domoljub — Tadej Kosciuško.

Dr. Fran Celestin.

Spisal Fran Göstl.¹⁾

I.

a vernih duš dan preteklega leta so izročili v kraljevem Zagrebu materi zemlji smrtne ostanke enega najvernejših in najumnejših boriteljev za slovansko idejo, našega rojaka prof. Celestina, s katerim je izgubil tudi »Lj. Zvon«¹⁾ vernega in marljivega sotrudnika.

Fran Celestin se je porodil dne 13. meseca novembra 1843. l. v Klenku, vasi vaške županije, kjer mu je bil oče Juri kožar. Detinska leta je preživel v domači vasi z leto mlajšo sestro Heleno, ki je postala sestra milosrdnica. Pohajal je prva dva razreda ljudske šole v Vačah, potem pa je prestopil na svet župnika Kristana in učitelja Vrančiča v 3. razred v Ljubljano, kjer mu je bil učitelj domoljubni Andr. Praprotnik. Na gimnaziji pa so ga zanimale bolj druge, nego šolske knjige; dobil je torej konec prvega pol leta nezadostno izpričevalo. To pa ga je takoj iztreznilo, da se je odslej z vso vnetostjo poprijel naukov ter bil poslej vedno med prvimi odličnjaki, četudi se

¹⁾ Četudi si ne domišljam, da sem »poklican veščak«, vendar sem rad ustregel častnemu pozivu g. urednika, naj napišem za »Lj. Zvon«¹⁾ ta životopis, tem raje, ker sem istinito čislal pokojnika (s katerim se osebno seznaniti in občevati mi je bila sreča 1890 l. na Dunaju). Dolžnost mi je, da se javno zahvalim vsem onim gg., ki so mi blagovoljno postregli z raznimi podatki: g. *Fr. Marzu*, kr. gimn. prof., g. *Veljku Tomiču*, pravniku v Zagrebu (ta mi je tudi dovolil uporabo životopisa v »Viencu« 1895., br. 45.), ter g. *Fr. Podgorniku*, izdajatelju »Slovanskega sveta« na Dunaju.